

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE
UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE MUZICĂ DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE COMPOZIȚIE, MUZICOLOGIE ȘI PEDAGOGIE MUZICALĂ**

ȘCOALA DOCTORALĂ

Despre criză în muzica de azi

Muzica în era barbarului

- Rezumat -

**ÎNDRUMĂTOR ȘTIINȚIFIC:
PROF. UNIV. DR. VALENTINA SANDU-DEDIU**

**DOCTORAND:
ALICE TACU-BESCHIU**

**BUCUREȘTI
2016**

Despre criză în muzica de azi. Muzica în era barbarului

Pentru o orientare în ansamblu, menționez că proiectul de cercetare - numit *Despre criză în muzica de azi. Muzica în era barbarului* - caută să traseze, pe de-o parte, o istorie a unor idei precum „criză”, „clasic” și „modern” ca atitudini eterne de-a lungul timpului, dar în centrul atenției, dat fiind că teza se inspiră din realitatea unor vremuri în care „criza” este un cuvânt la ordinea zilei, cercetarea va încerca pe cât posibil să definească ce anume este această criză, să reflecte *prezentul* muzicii, luând ca punct central teoria lui Alessandro Baricco despre omul nou, al secolului 21. Teoria sa vizionară explică schimbările lumii noi din ultimele două decenii, ca fiind consecințe ale apariției unei noi specii umanoide: a barbarului. Apărând ca o anomalie din prisma omului tradițional, acesta este în fond nu un urmaș al nostru, ci o mutație, un om cu capacități uimitoare, un *surfer* al informației, cu un *soft* mental întru totul străin de al nostru. Cu alte cuvinte, toate lamentările despre noua generație a „tinerilor din ziua de azi”, despre „declinul culturii” și „moartea artei” pică și se răstoarnă într-o cu totul altă realitate, neașteptată, nesperat de structurabilă și cu un potențial dinamic nemaîntâlnit. Vorbim despre mentalitatea omului de azi.

Cu toții ne regăsim într-o măsură sau alta în descrierea barbarului și cu toții recunoaștem adevărul spuselor lui Baricco. În muzică, teoria acestuia poate fi o mină de aur, care să justifice ideea de criză în muzică cu o altă optică și proiectând o cu totul altă perspectivă pentru viitor. Trebuie numai să ne asumăm o atitudine deschisă și curioasă, pentru a învăța să îi recunoaștem profilul acestui *homo novus*, în tactica sa de schimbare a lumii. Cu puțină atenție, esența sa va putea fi găsită și în muzică, deschizând în felul acesta noi drumuri de abordare pentru ceea ce mulți numesc „criza muzicii din ziua de azi”. Cu această nouă optică ne întrebăm, mai întâi, “se întâmplă de fapt o criză?”. Și, în fond, revenind la întrebarea de la început: ce *este* această criză?

Criza este un cuvânt la ordinea zilei în secolul 21, este atât de uzual încât a devenit marca societății moderne. Chiar mai mult, s-a extins asupra tuturor sferelor din viața cotidiană, de la perioada de criză economică, din industrie, politică și societate pe care o trăim și ne-o amintim la tot pasul grație canalelor media, până la criza ceva mai discretă pentru publicul larg, din știință, cultură și religii. Totul este catalogat ca fiind într-o epocă de criză. Însă în ce măsură mai suntem capabili să înțelegem cu claritate ce anume *este* o criză, atunci când aplicăm cu grabă termenul oricărui palier al vieții?

Criza și-a întins limitele semantice și acum denotă o varietate de înțelesuri difuze, pe care nu știm de unde să le apucăm, însă ne provoacă o reacție promptă de încordare a frunții. Înțelesul crizei nu mai este limpede, dar cu siguranță a devenit un cuvânt puternic, cu capacitatea de a ne pune pe ace, de a ne trezi vigilența și creativitatea în căutarea unor soluții. Să presupunem că frecvența termenului de criză, ajuns în toate colțurile de existență, este de multe ori o eroare de diagnosticare – altminteri am trăi o criză generalizată și perpetuă de cel puțin un secol –, dar chiar și atunci, acesta tot indică o stare reală de nesiguranță și incertitudine.

În muzică, astfel de semnale au existat tot timpul, conceptul de criză fiind angrenat în mecanismul mișcării istorice. Se conjugă foarte bine cu partea modernă din binomul clasic-modern, binom care pune în mișcare desfășurarea epocilor. Criza a fost o stare prezentă la orice schimbare epocală. Dacă luăm o altă accepțiune a crizei, aceea de stare de devenire a istoriei, de proces în desfășurare în care se află umanitatea, atunci criza este un martor imuabil. Și dacă luăm un alt treilea înțeles – din cele trei sistematizate de Reinhart Koselleck –, avem o accepțiune radicală și apocaliptică despre istoria care se încheie într-o criză finală. Chiar dacă înțelesul apocaliptic se bazează pe o realitate ipotetică, și acesta își găsește sprijin în lumea artelor, mai ales în artele vizuale unde, din preajma anilor '90, se vorbește intens despre „sfârșitul artei” sau, mai prăpăstios, despre „moartea artei”.

Am decis să pornesc la drum fără prejudecăți și datorez acest model de gândire cărții *Barbarii* de Alessandro Baricco. Poate că și mai lămuritor în ce are de spus cartea cu pricina este subtitlul ei, *Eseu despre mutație*. Despre ce mutație poate fi vorba m-am lămurit în scurt timp, pentru că am găsit în paginile acestei cărți propria-mi reflexie și un portret robot al oamenilor de azi, cu ale lor întrebări ce plutesc în aerul ultimului deceniu. Oglinda lui Baricco ne aduce în față imaginea propriilor noastre comportamente și a modelelor actuale de gândire, supuse de-a lungul anilor schimbărilor înregistrate în domeniul celor mai noi tehnologii, arătând cum noi, la rândul nostru, a trebuit să ne acomodăm cu ele până la fuziune.

Explorând prefacerile prin care trece în prezent societatea, autorul realizează radiografia unei ființe necunoscute, care nu mai corespunde cu modelele noastre anterioare de raportare la sensibilitatea umană. Se adresează imparțial tuturor fenomenelor, deopotrivă celor cu care civilizația noastră se laudă și celor pe care toți oamenii le deplâng, din inerția melancoliei vremurilor trecute: de la gloriosul internet, la deplorabilii „studenți care nu

învață, cărți care nu sunt citite și muzee care nu sunt vizitate. Este dificil de spus până unde vor duce aceste schimbări”, spune Baricco, însă ele există și lumea din jurul nostru, în toată ciudățenia noutății ei, se cere a fi înțeleasă. În ce constă mutația pe care o vedem în jurul nostru? Una dintre emblemele schimbării este „imperiul Google”, care a ajutat la desenarea noii ființe a prezentului. Suntem oamenii rapizi ai internetului, care știm să facem *surfing* prin informații, fără să simțim datoria acută de a ne scufunda în miezul obscur al problemelor pe care le ridicăm. Prin internet, putem pica ușor în păcatul superficialității, dar reușim să ne compensăm atitudinile fluturatică cu o fenomenală eficiență de mijloace și de timp, un nou atu al omului din secolul 21. Treptat, ne-am schimbat sistemul de navigare, preferând să înlocuim greoiul mers în adâncuri al submarinului în căutarea substanței esențiale, cu o sprintară deplasare de insectă pe oglinda apei liniștite a informațiilor livrate prin intermediul „clicului”. Căutăm cu ochii lumina orizontului îndepărtat și ne interesează mai puțin flora submarină.

Deși prima concluzie în raport cu disjuncția prezentului s-ar putea refugia în clasică explicație a duelului dintre generații - pentru că scepticismul față de bizareria noii generații a existat de când lumea -, totuși realitatea noilor noastre obiceiuri arată o schimbare cu mult mai profundă. Am reușit nu doar să schimbăm punctele nodale ale hărții comportamentului nostru, ci ne-am schimbat cu totul harta mentală, ca niște mutații care înlocuiesc un peisaj cu un altul; iar cei care au făcut-o nu sunt o nouă generație, ci o cu totul altă specie. Barbarii nu mai fac parte din rândul oamenilor telurici, ci au branhiile - este metafora pe care o folosește Baricco pentru această nouă creatură - și s-au hotărât să se retragă de pe uscat, ca să trăiască în apă. Nu mai este vorba despre frica străveche a înțelepciunii bătrânești în fața invaziei tinerilor și a asaltului de idei neprobate, a generației care înlocuiește o altă generație. Mutații au făcut un salt în afara mediului nostru natural. Prin urmare, oriunde te uiți în jur, constăți că am învățat să înotăm pe orizontalul rețelei de informații, mai degrabă decât să ne mișcăm pe scara verticală a aprofundării martirice pe altarul ideilor înalte. În formatul Google de gândire al barbarilor nu se mai pune problema războiului dintre valorile vechi și noi. Barbarii au pur și simplu un alt fel de a înțelege, un alt fel de a crea conexiuni și sensuri.

De aceea, îi datorez aventurarea în lumea muzicii fără să pornesc de la premisa că ceea ce se întâmplă acum este un declin și fără să am tăria convingerii că, în ciuda părerilor vehiculate, ne aflăm într-o criză: muzică clasică neînțeleasă, public care se subțiază, muzică

pop de proastă calitate, studenți care nu mai știu să aprofundeze arta sunetelor. Poate că pur și simplu am trecut printr-o mișcare titanică pe care nu știm să o exprimăm, pentru că nu ne-am luat răgazul să o observăm suficient de în detaliu. Încă nu reușim să descifrăm mutațiile decât legându-le de rădăcini care nu mai sunt ale lor sau stabilind ierarhii între idei care nu au termeni comuni.

Vizavi de criză și de prezentul artistic, muzica este subiectul unor schimbări majore și, chiar dacă nu există teorii sistematice despre „criza muzicii” sau „sfârșitul muzicii”, o serie de scrieri eseistice ridică mai voalat sau uneori foarte direct semne de întrebare. În muzica pop – felia muzicală cea mai consistentă în societatea de azi - se pune în balanță calitatea și cantitatea muzicii produse, din inerția comercială, ajungând să se vorbească despre așa-numita McMusic (Mat Callahan, 2005). În 2002, apare o altă sintagmă de *chewing gum* pentru urechi (Karen Lury, 2002), care deși nu a fost intenționată într-un sens peiorativ, totuși subliniază o anumită nuanță. În spațiul muzicologiei, deci de data aceasta în muzica academică, există un interes crescând pentru studiul stării de fapt în care se află muzica clasică și delimitarea posibilelor motive, în articole scrise în ultimul deceniu de Charles Rosen (2001, republicat 2012) și Greg Sandow (2005-6). Iar în muzicologia românească, Liviu Dănceanu scrie despre *Muzica savantă și sfârșitul istoriei sale* (2007, extins în 2009). În 2002, apare o carte (Julian Johnson, *Who Needs Classical Music?*) care repune în calcul valoarea muzicii clasice în contextul societății contemporane. Înțelegerea acestora, cuplarea lor într-o viziune de ansamblu și completarea lor pe palierele încă neexplorate poate fi un pas benefic în interpretarea prezentului.

O serie de alte unghiuri pot fi identificate ca posibile puncte problematice din prezentul muzicii: spre exemplu, problemele de receptare, atingerea unui punct nevralgic mai ales în arta ultimei sute de ani. Altfel spus, problema comunicării cu noduri dintre artist și omul de rând. Este aceasta problema artistului sau a omului de rând – o criză de interpretare a mesajului? Sau chiar a muzicii propriu-zise? Muzica e învechită sau o ia prea înainte? După cum observăm, istoria s-a accelerat puternic din secolul 20 înapoi, dar duce această accelerare în mod necesar la colaps? Nu cumva avem asupra muzicii o atitudine normativă și extindem anumite gusturi particulare asupra muzicii, gusturi care dispar sau rămân, și de aici blocajul muzicii elaborate? Un alt aspect important în contemporaneitate îl are impactul media, care a transformat arta, a creat tot felul de "arte funcționale" (muzica de

lift, aeroport sau mall, design publicitar, *jingle*-uri) cu consecințe diferite. Ce poziție ia media în istoria muzicală a secolelor 20-21?

Putem numai să sesizăm că plutește o neliniște de câteva decenii în arte, dar nu apare limpede, ci întrepătrunsă cu ceea ce par a fi succese tranșante: mai multe concerte ca niciodată, mai multe festivaluri, mai multă mediatizare, avântul puternic al muzicii academice care folosește mijloace tehnologice (proiectoare de laser, aparaturi performante) și alege să se prezinte câteodată sub formă de spectacol, prezența muzicii de toate felurile și pentru toți, peste tot. Cu toate acestea, la fel de prezente sunt și încercările insistente de a populariza muzica contemporană sau clasică, și, în consecință, lipsa de public ce semnaleză o situație problematică, un declin. Mediul muzicii contemporane nu este un succes, nici financiar, nici public, chiar dacă muzica multi-media pare să câștige în avânt. Cu toate acestea, ne putem întreba dacă muzica contemporană – sau chiar cea clasică - a devenit incapabilă de a mai fi expresivă? S-a epuizat așa cum se epuizează un filon de minereu? Ori este o criză exterioară muzicii, ca instrument pe care oamenii l-au abandonat pentru că nu se mai regăsesc în el? Poate că această criză a muzicii contemporane nu este decât un simptom pentru criza omului, similar febrei pentru cei care sunt răciți. Căci în atelier nu se produc obiecte, ci înțelesuri și semnificații. Iar înțelesurile sunt de interes doar dacă se situează desupra individului, dacă reflectă comunitatea.

Un alt punct de interes și de schimbare este abordarea pedagogică în ceea ce privește muzica și formarea unei culturi muzicale. Care este strategia cea mai potrivită pentru barbar, pentru omul vitezei, cum poate acesta intra cu succes în lumea sunetelor pentru a deprinde un limbaj muzical, pentru care în mod normal trebuie să trudești până să îl înveți? În ceea ce privește muzica clasică, efortul care trebuie depus pentru a îți însuși cunoștințele muzicale de bază pentru o citire muzicală, vine mai degrabă ca o piedică în secolul 21. Începem iar să ne amintim de omul cu branhii al lui Baricco. Familiile înstărite și, adesea, din clasa de mijloc, în secolele 18-19 și început de secol 20, dețineau de cele mai multe ori un pian, iar educația copiilor – și mai ales a fetelor – includea exigența de a învăța să cânte la un instrument, de regulă, cu claviatură. Aceia erau oamenii care nu căutau deplasarea orizontală pe oglinda informației, ci puteau exista nesufocați și într-o activitate verticală, dictată de perseverența aprofundării. Exista și un alt context cultural. Muzica se făcea pe viu sau nu exista. Existau mult mai mulți amatori instrumentiști care se întâlneau pentru serate muzicale. Între timp, însă, pianul a devenit un fel de dinozaur, zice Rosen. Cântatul la pian a

fost înlocuit de chitară, un instrument mult mai ușor de învățat vizual, după tabulaturi, și de formația de adolescenți care cântă în garaj pop-rock. Și aceasta este o apropiere binevenită de muzică, însă nu de cea clasică. Muzica ușoară generează o experiență mai rapidă, pentru care nu trebuie să te formezi sau să te educi consecvent. Mult mai acceptabil pentru *homines novi* este cântatul pur intuitiv, care să nu aibă nevoie de studiu în prealabil, ci să meargă de la sine și să creeze el însuși fluxuri de energie și mișcare, în loc să consume energie prin studiu. Lumea nu duce lipsă de oameni interesați de muzică, însă contactul pe care îl produc entuziaștii vizează un alt fel de muzică față de cea clasică.

Nu știu dacă suntem la fel de dispuși ca acum 30 de ani să intrăm la un spectacol de operă care să dureze trei-patru ore, cu pauze. Chiar noi putem să vedem cum timpul și dinamismul activităților au un efect considerabil asupra noastră, pot să ne atragă sau să ne oprească interesul. În interiorul nostru, ierarhiile deja s-au răsturnat și se reconfigurează după o listă nouă de preferințe și aspecte. Avem o altă scară de priorități, pentru că întregul mediu în care trăim s-a schimbat. Nu mai suntem obișnuiți cu aceiași stimuli. Poate că simțurile fine ni s-au tocit și avem nevoie de spectacole de lumini, însă sub formă de rezumat – pentru că trăim într-o plină cultură a rezumatului.

Barbarul a decantat între muzicile disponibile opțiunile care să funcționeze cu propriile lui setări interioare. În această linie de idei, Rosen susține că lipsa acestui contact al omului de rând cu muzica clasică i-a slăbit forța de atracție față de o simfonie sau un concert, pentru că în mod paradoxal, pentru a prinde gustul unei asemenea arte, trebuie să depui un efort inițial. Calitatea de divertisment devine, astfel, un atribut pe care îl cucerești în timp - o realitate cu totul ne-intuitivă pentru ceva legat de aspectul destinderii și defavorabilă artei în contextul actual. Trebuie gândit că o mutație în mentalitatea oamenilor produce și o destabilizare în rostul artei. Când funcția artei nu mai este îndeplinită ca înainte, se creează un gol ce trebuie umplut cu un nou sens, o justificare, cu o teorie sau, pur și simplu, cu o idee nouă. Schimbările organizează un mediu propice pentru apariția unei pulsații artistice diferite și inedite. Iar oportunitatea deja a fost dezvoltată de diverse muzici de fuziune sau de proiecte de spectacol care să implice o combinație de text, audio, proiecții video și interacțiune. Să ne amintim că am mai stăruit asupra adevărului conform căruia vizualul este un adjuvant mental puternic pentru atenția barbarului, aproape un element vital.

În trena acestei atitudini de “artă *to go*”, teza atinge și palierul muzicii scrise la calculator (compozitorul modern ajutat de *soft*-uri, fie el amator sau profesionist), așadar în esență problema *device*-ului și a creativității, a educației muzicale în noua eră (*e-learning* sau *webucation*), a uneltelor online de culturalizare pentru entuziaști și profesioniști, problema educației multimedia, precum și redefinirea comunicării în virtutea unei neașteptate complexități a noului limbaj al omului orizontal, a surferului.

Baricco spunea că „a salva” înseamnă a salva *în* mutație, nu *de* mutație. Pentru că o revoluție muzicală nu se poate produce în afara societății, dacă ținta este impactul social-cultural și reconcilierea diferențelor de mentalitate cu oamenii noi. Așa cum, în trecut, arta se extindea pentru a transmite unui public cât mai larg și a trece peste diferențele de clasă socială, acum muzica clasică are nevoie să treacă peste presupuziția că o adresabilitate crescută echivalează cu știrbirea nimbului său ales. În secolul 19, începând de la subiectele preferate în picturi, romane și opere, sau văzând fenomenul muzicii programatice, menite să însoțească ascultătorul în hățișul de sunete, toate acestea au fost gesturi care au vrut să integreze omul de rând. Arta a căutat să întindă o mână în afara cercului restrâns de aristocrați și dincolo de zidurile unei tradiții. Soluția nu este clădirea unor noi ziduri pentru a apăra tezaurul moștenit - nu atunci când, în aceeași timp, se deplânge izolarea muzicii clasice. A arăta cu degetul indignat către instituții, sistem cultural sau oameni nu face decât să creeze o separare adițională. Înțelegerea noului habitat mental al barbarilor, însă, ar putea duce la cu totul alte perspective. De acolo trebuie numai să intuim scenarii funcționale și să experimentăm, cu un ochi la tradiție, și doi la omul nou.